

СИСТЕМАТИЗОВАНІ НОРМАТИВНІ АКТИ, ЩО РЕГЛАМЕНТУВАЛИ ДІЯЛЬНІСТЬ СУДУ ТА ІНШИХ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ У XVI-XIX СТ.

КАЧИНСЬКА М.О. - кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративної діяльності ОВС ФПФПМГБ та КМСД ХНУВС

В статье рассмотрены вопросы систематизированных нормативных актов, регламентирующих деятельность суда и других государственных органов на территории современной Украины в XVI-XIX вв. Обращено особое внимание на правовую регламентацию деятельности суда, полиции и других органов охраны правопорядка в соответствии с положениями Литовских статуты (1529, 1566, 1588), Судных приказов (XVI-XVII вв.), Положения Комитета Министров Российской Империи (1847) и др.

Ключові слова: суд, поліція, Литовські статуты, Судні Прикази, Положення Комітету Міністрів Російської Імперії.

Систематизація законодавства про органи охорони правопорядку державних утворень та території сучасної України відбувалася протягом тривалого періоду часу, у різні історичні епохи та сягає XVI ст. У цей період відбувалось нормативне закріплення повноважень та функцій судових органів, поліцейських підрозділів та інших структур, які були наділені владними повноваженнями. Науковці наголошують на зростанні інтересу до питання про виникнення української державності та права [1, с.68-71; 2, с.60-64; 3, с.36-42; 4].

Вказане свідчить про актуальність дослідження систематизації законодавства про органи охорони правопорядку, тому що повноцінне функціонування суспільства та держави можливе за наявності ефективної та сталої системи охорони пра-

вопорядку. З огляду на це, дослідження систематизованих нормативних актів, що регламентували діяльність суду та інших державних органів на території сучасної України у XVI-XIX ст. набувають особливого значення. На сьогодні в українській правовій науці систематизації законодавства про органи охорони правопорядку завдяки науковій діяльності О. М. Бандурки, О. О. Бандурки, В. Б. Авер'янова, Ю. П. Битяка, А. Т. Комзюка, Н. П. Матюхіної, Р. С. Мельника, С. В. П'єткова та ряду інших авторів набули певного наукового з'ясування, проте цей процес ще не можна вважати завершеним. Означене пов'язане з існуванням значної кількості розпорощених нормативно-правових документів, що діють у сфері охорони правопорядку.

Продовженням наукової роботи над значеною проблематикою є дана стаття, новизна якої полягає в тому, що дослідження систематизованих нормативних актів, що регламентували діяльність суду та інших державних органів на території сучасної України у XVI-XIX ст. здійснюватиметься через призму адміністративного та кримінального права. Таким чином, досягти мети даної статті планується через вивчення наукового, історичного досвіду у сфері наукового визначення та нормативного закріплення вказаних категорій із подальшим формулюванням власних висновків.

Важливим історичним та правовим явищем XVI ст. була поява Литовських Статутів, які діяли на українських землях, що

входили до складу Великого князівства Литовського. Литовські Статути були представлені як:

- Литовський Статут 1529 року (Старий Статут);
- Статут Великого Князівства Литовського 1566 року (Волинський Статут);
- Статут Великого Князівства Литовського 1588 року.

Усі три Статути знаходились у безпосередньому зв'язку один з одним: перший Статут став джерелом для другого, а другий джерелом для третього; саме тому зміст першого Статуту уточнюється, деталізується та отримує свій розвиток у положеннях наступних нормативних документах. З цього приводу історик І. Малиновський вказує, що зважаючи на такий взаємозв'язок вказаних пам'яток історії, доцільно їх розглядати як редакціями Литовських Статутів [5, с.1].

Відповідно до положень Литовських Статутів виділялись такі види злочинів:

- злочини проти віри;
- злочини проти моралі, які включали згвалтування, перетворення «неподобства» в ремесло, звідництво;
- злочини проти сімейного права, зокрема, порушення вимог вступу в шлюб: насильницьке укладення шлюбу, шлюб у недозволених ступенях родинних зв'язків, двоєженство; викрадення заміжньої жінки; злочини дітей проти батьків та ін.;

- політичні злочини, серед яких:

«...ображеніє маєстату и зрада речі посполитой...»; неправдивий донос про політичний злочин; злочини проти короля: заочна образа короля, засудження королівського приказу, «...удержаніє отворонных листовъ», посягання на майно короля; посягання на права що належать верховній владі: «...составленіє подложных актовъ и поддѣлка печатей, фальшованіє монеты, преступленія мынцарей и золотарей, нарушеніє постановленій о взиманіи мыта, нарушеніє постановленій о замещеніи должностей, посягательство на принадлежащее государству имущество...»; загальні злочини: «...личныя преступленія противъ посланцевъ королевскихъ, личныя перступленія противъ высшихъ должностныхъ лицъ, личныя преступленія, совершенныя въ мес-

те жительства или пребывания короля, нарушенія кглейта, нарушенія заручного листа. Нарушеніє вольностей шляхетскихъ...» ін.;

- військові злочини, які передбачали:

а) загальні військові злочини, наприклад, ухилення від військової служби;

б) спеціальні військові злочини. До вказаного підвиду було віднесено самовільне залишення посту, неприбуття вчасно до посту, втеча з поля бою;

в) загальні злочини вчинені під час військового походу: «...находъ на дома и на гумны шляхетскіе во время военнаго похода...», незаконне користування та пошкодження майна мирних жителів;

- «поліцейскія преступленія», в числі яких були злочини «...о циганах...» і «...о кормчахъ покутныхъ...» та ін.;

- злочини проти честі, серед яких:

а) образа дією;

б) образа словом: «...название беднякомъ, назване вшечетницей, примовка о иншие речи почстивости и доброй славе доткливе...»;

- посягання на особу. Злочини проти життя, а саме:

а. кваліфіковані види злочинів: вбивство батьків, вбивство подружжя, вбивство хазяїна (пана), вбивство чоловіка викрадачем або «...обольстителемъ жены...»;

б. привілейовані види злочинів проти життя: вбивство дітей, вбивство на поєдинках та ін.;

- злочини проти здоров'я, наприклад, каліцтво, побої та рани, інші види тілесних ушкоджень;

- злочини проти свободи;

- посягання на особисте майно, що полягало у «...находе или наезде на домъ шляхетській. Находъ на имене шляхетское...». До вказаного підвиду злочину було також віднесено: розбій; грабїж; крадіжка; присвоєння чужого майна; присвоєння чужого майна; незаконне користування і пошкодження чужого майна; посягання на нерухоме майно: знищення межових знаків, вилучення закладеного майна до закінчення строку та ін.;

- порушення постанов, що врегулюють відносини між паном та слугами [1, с.VII].

Слід зауважити, що класифікація злочинів у Литовських статутах була розгалуженою та деталізованою, окрім вказаних видів правопорушень, було виділено окрему групу правопорушень у сфері діяльності органів охорони правопорядку та злочини у сфері судової діяльності. Вони були розподілені на незаконні діяння самих суддів, інших посадовців і правопорушення проти здійснення судової влади:

- до першої категорії відповідно до положень Литовських статутів (1529 р., 1566 р., 1588 р.) віднесено:

- а) винесення несправедливого рішення;
- б) відмова у законних вимогах сторін;
- в) відмова у правосудді;
- г) злочини судового наглядача;
- д) злочини возного та ін.;

- до другої категорії згідно з положеннями Литовських статутів (1529 р., 1566 р., 1588 р.) слід зарахувати такі діяння:

- а) порушення правил підсудності;
- б) неявка в суд;
- в) порушення постанови, що визнає діяльність заступника і прокурора на суді;
- г) неправдивий донос про кримінальні злочини;
- д) порушення правил благоустрою у суді;
- е) укладення мирової угоди після винесення судового рішення;
- є) подача скарги по винесеному судовому рішенню;

- ж) невиконання судового рішення та;
- з) опір владі [1, с.V].

Литовські статuti (1529 р., 1566 р., 1588 р.) - це кодифіковані нормативні акти, які врегульовували суспільне життя державного утворення, що знаходилось на частині території сучасної України, джерелами яких стали «Руська правда», звичаєве українське, литовське, білоруське право, судова практика та польські судебники. Значна увага відведена судовим органам, а також злочинам у сфері військової діяльності. Саме положення Литовських статутів стали джерелом «Соборного уложения», «Прав, по котрым судится малоросийський народ».

Доцільно розглянути й інші систематизовані нормативні акти, що регламентували діяльність суду. До означених слід віднести Судні Прикази. Час їх появи встановлено

лише приблизний, так за деякими даними вони появились ще в кінці XVI ст., а саме в 1593 і 1598 рр., за іншими – в першій чверті XVII ст., а саме в 1627 р. До складу Судних Приказів входили:

- Рязанський Судний Приказ;
- Дмитровський Судний Приказ;
- Новгородський Судний Приказ;
- Володимирський Судний Приказ;
- Московський Судний Приказ [6, с.73].

Судні Прикази у другій половині XVII ст. були доповнені та розширені, до їх повноважень було віднесено розгляд таких судових справ:

1) цивільні справи між боярами, околичними, думними та ближніми людьми, стряпчими, дворянами і всякими поміщиками і вотчинниками;

2) справи всіх, хто був на службі;

3) справи учасниками яких були жителі провінцій, у випадку судової тяганини з будь-ким, якщо вони подавали прохання про недружелюбність до них місцевого воєводи, у випадку коли інші міста знаходились від них на відстані більше ніж 150 верств;

4) справи та позови, що виникали з майнових зобов'язань, а також справи з приводу насильного заволодіння, грабежу, розбоїв вотчин та помість;

5) щорічні справи за підписом воєводи чи дяків, всі судові, допросні і приводні справи, рішення Приказних Палат та Ізб [6, с.76].

Діяльність судових органів регламентував і Малоросійський приказ, який був прийнятий 1662 року. Означений документ був покликаний регламентувати суспільне життя Лівобережжя та врегулювати відносини між гетьманом, його адміністрацією та Російською Імперією. Особлива увага приділялась діяльності козаків. Так, Малоросійський приказ передбачав, що за часів Богдана Хмельницького та періоду приєднання, частини території сучасної України до Російської Імперії, все Військо Запорізьке, - м. Київ, м. Чернігів, м. Ніжин, м. Переяслав і м.Новобогородський були підвідомчі вищому суду. До його складу входили боярин та дяк [6, с.87].

Створення низки систематизованих нормативних актів було зумовлене виникнен-

ням нових державних органів. В історичній науковій літературі звертається увага на появу в органах охорони правопорядку, а саме у поліцейській структурі перших підрозділів міської поліції у кінці XVIII – початку XIX ст. [7, с.10].

Означені структурні підрозділи виконували адміністративно-політичний контроль за населенням, що проживало на території міст Російської імперії, у тому ж числі на території, яка входить до складу сучасної України. Вони охороняли громадський порядок та безпеку, займалися боротьбою зі злочинністю. Проте, підрозділи міської поліції повинні були виконувати й інші, не притаманні поліції функції, такі як:

- здійснювали контроль за промисловістю, торгівлею;
- забезпечували контроль за будівництвом, шляхами сполучення, благоустроєм міст;
- здійснювали контроль за санітарною безпекою, медичною та ветеринарною допомогою та ін. [7, с.10].

У Положенні Комітету Міністрів Російської Імперії від 4 листопада 1847 року було передбачено повноваження Міністерства внутрішніх справ щодо визначення та призначення на посаду позаштатної кількості фармацевтів, аптекарських учнів та ветеринарів [3, с.36].

Для благоустрою міста органи охорони правопорядку також могли здійснювати обмеження проживання певних осіб на їх території. Так, наприклад, в 1845 році: «...Євреї були виведені із корчемь вне городских поселений...», але вони «... продовжали иметь вплиние на раздробительную продажу горячих напитков...» [8, с.70]. Саме тому було прийнято закон: «... чтобы Евреи къ содержанию оброчных статей во владельческих именяхъ, вне городовъ и местечкъ, допускались по формальнымъ контрактам, въ которыхъ непременно должно быть включено условие, что содержатели статей никакого влияния на продажу горячих напитков и коммерческія сношенія крестьянъ, равно и постоянного жительства въ селеніяхъ и въ деревняхъ иметь не могутъ...» [9, с.71].

Відповідно до Маніфесту від 27 березня 1855 року до предмету повноважень Мініс-

терства внутрішніх справ було віднесено «... прощення всех казенних казенныхъ недоимокъ, до 600 серебряников, числившихся по его ведомству» [8, с.181].

Для оптимізації та більш ефективного використання великої кількості нормативних актів, що діяли на території Російської Імперії до складу якої входила Лівобережна Україна, було видано Звід законів Російської Імперії 1857 року. Процес формування даного систематизованого нормативного акта займав декілька десятиліть і був розпочатий 1832 року. Пізніше були наступні його редакції та доповнення у 1842 та 1855 роках, але остаточний варіант - у 1857 році. Звід законів Російської імперії систематизований у тематичному порядку, складався із 16 томів та містив норми як матеріального, так і норми процесуального права. Повністю або частково і з наступними доповненнями даний документ застосовувався аж до Жовтневої революції 1917 року.

Отже, як висновок, вкажемо, що повноваження та функції судових органів здійснювались із урахуванням соціальних та політичних чинників певної історичної епохи (з XVI ст. до XIX ст.). Окрема увага приділялась судовим справам за участю Війська Запорізького. Повноваження державних органів носили різноманітний та владний характер.

Література

1. Дмитришин Ю.Л. Хелмінське земське та хелмінське сільське право / Ю.Л. Дмитришин // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. – 2014. – Вип. 74. – С. 68-71;
2. Турчак О.В. Історико-правові засади функціонування українських господарських колективів у міжвоєнній Польщі (1918-1938 рр.) / О.В. Турчак // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. – Вип. 27. – С.60-64;
3. Сенидяк Н.М. Стан дослідження проблеми механізму правоутворення / Н.М. Сенидяк // Наше право. – 2013. – № 7. – С.36-42;
4. Боярська, З. І. Історія держави і права України: навч.-метод. посіб. для самост.

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто питання систематизованих нормативних актів, що регламентували діяльність суду та інших державних органів на території сучасної України у XVI-XIX ст. Звернута окрема увага на правову регламентацію діяльності суду, поліції та інших органів охорони правопорядку відповідно до положень Литовських статутів (1529 р., 1566 р., 1588 р.), Судних Приказів (XVI-XVII ст.), Положенні Комітету Міністрів Російської Імперії (1847) та ін.

SUMMARY

The article is devoted to the problem of systematization systematic regulations that regulate the work of the court and other state bodies on the territory of Ukraine in XVI-XIX centuries. Special attention pays to the legal regulation of the court, police and other law enforcement agencies according to the Lithuanian Statutes (1529, 1566, 1588), The Court Regulars (XVI-XVII century), The Regulation of the Committee of Ministers of the Russian Empire (1847) and others.

вивч. дисципліни / З. І. Боярська ; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2001. – 278 с.;

5. Малиновський І. Учення о преступленіи по Литовскому Статуту. [Текст]. – Київ. – Типографія Імператорскаго Университета св. Владимира. – 1894. – VII, 172, L с.

6. Троцин Константин Історія судебныхъ учреждений въ Россіи [Текст]. - Санктпетербургъ. – Типографія Эдуарда Веймара. – 1851. – 400 с.

7. Петровский В.М. Становлення та розвиток міської поліції Російської імперії у другій половині XVIII – на початку XX ст. (на матеріалах Одеси) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец.

12.00.01 "Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових" / В.М. Петровский. – О., 2007. – 20 с.

8. Варадинова Н. Історія Министерства внутреннихъ дель. [Текст]. – Санктпетербургъ. – Типографія Министерства внутреннихъ дель. – 1841. Ч. III., Книга 3 : Історія Министерства внутреннихъ дель. – 1862. – 730 с.

9. Варадинова Н. Історія Министерства внутреннихъ дель. [Текст]. – Санктпетербургъ. – Типографія Министерства внутреннихъ дель. – 1841. Ч. III., Книга 4 : Історія Министерства внутреннихъ дель. – 1862. – 224 с.